

Historieundervisning om kontinuitet og brudd.

Kompetansemål i historie med det nordiske økonomiske samarbeidet som eksempel

Lasse Sonne

Innledning

Begreper som kontinuitet og brudd står sentralt i historiefaget. I læreplanen er kompetansemålet relatert til kontinuitet og brudd etter vg3 i historiefaget formulert på følgende måte:

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- *drøfte i hvilken grad utviklingen i ulike perioder har vært preget av brudd eller kontinuitet, og vurdere hva som gjør en hendelse i fortiden betydningsfull (Udir, 2020)*

Begrepene er viktige i historiefaget og danner utgangspunkt for diskusjoner om hva som er en historisk forandring, og hva som er en fortsettelse av en historisk prosess. Ofte finner man historiske brudd på et politisk nivå, representert ved revolusjoner eller andre politiske skifter. Et regjeringsskifte kan sees som et brudd i historien. Kontinuitet kan være økonomiske strukturer eller andre strukturer som utgjør et slags fundament i samfunnet. Kontinuitet kan i tillegg være kultur, eksempelvis relatert til hverdagslivet med dets vaner som det ikke enkelt går å endre på.

Å forstå forholdet mellom kontinuitet og brudd innebærer at vi blir klokere på våre egne liv og det samfunn vi lever i. I privatlivet kan vi oppleve brudd i forbindelse med skilsmisse, fødsel, død, flytting til ny bolig, oppsigelse fra en jobb eller tiltredelse i en ny jobb. Brudd skjer i tillegg når vi begynner på en ny skole eller en ny utdanning. Kontinuiteten finnes i strukturene og vanene i privatlivet. Vi omgås familien og spiller den samme rollen der, vi spiser den samme maten, vi bor kanskje i den samme boligen i mange år.

På samme måten finnes det kontinuitet og brudd relatert til samfunnets utvikling. Terrorangrepet på USA i 2001 kan sees som et brudd i historien, der den grunnleggende relasjonen mellom vesten og muslimske land kanskje i større grad hadde vært preget av kontinuitet. Nettopp fordi terrorangrepet 2001 ikke bare var et spørsmål om brudd, men også om kontinuitet var det ikke det første terrorangrepet på USA, eller i Vesten for den sakens skyld, som islamistiske terrorister stod bak. Allerede i 1993 ble World Trade Center i New York angrepet første gang. Terrorangrepet på USA i 2001 kan derfor fortolkes både som brudd og kontinuitet i historiens utvikling. Det er viktig å få med at de fleste islamistiske terrorangrep er blitt gjennomført i muslimske land og ikke i Vesten.

Det komplekse med historie er at kontinuitet og brudd ofte henger sammen. Den russiske revolusjonen i 1917 kan sees som et brudd i historien ved at den avskaffet det russiske keiserriket. Samtidig handlet revolusjonen mye om kontinuitet. Russlands økonomi og samfunnsstruktur hadde i mange år før 1917 vært tilbaketilvendende i forhold til vestlige land. Russland ble sent industrialisert og hadde derfor ikke opplevd den samme fremgangen i levestandard som mange land i vesten. Man kan derfor si at det var kontinuiteten i historien som førte frem til bruddet i 1917. På samme måte kan man argumentere for at den russiske revolusjonen i 1917 ikke var et egentlig brudd med fortiden. Kommunistregimet som utviklet seg etter 1917, ble jo et diktatur som til forveksling kunne minne om det enevælde med uinnskrenket makt som revolusjonen nettopp var tenkt å bryte med. Men dette skjedde altså ikke fordi kontinuitet vant over brudd. Styreformene fra det russiske keiserriket ble i prinsippet videreført via kommunismen.

I denne artikkelen brukes historien til det nordiske økonomiske samarbeidet som et eksempel på hvordan man kan arbeide med begrepene kontinuitet og brudd i historien. Det nordiske økonomiske samarbeidet er valgt som eksempel fordi samarbeidet er preget av

nettopp denne forskningsdiskusjonen om hvorvidt det skal forstås som et samarbeid som har utviklet seg kontinuerlig, eller om det er et ujevnt samarbeid som har beveget seg fremover fra forsøk til brudd og videre til nye forsøk og brudd. Før vi begir oss inn i diskusjonen om kontinuitet eller brudd, må vi først vite mer om hva det nordiske økonomiske samarbeid er, og dermed se nærmere på samarbeidets historie.

Historien om nordisk økonomisk samarbeid fra 1800-tallets skandinavisme
Arbeidet i moderne tid med å skape en enhet for handel og produksjonsindustri i Norden kan spores til tiden for den romantiske skandinavismen på midten av 1800-tallet, en tid preget av lignende bestrebelser i Tyskland og Italia (Rothe, 1843; Sonne, 2007; Sonne, 2009a). Tanken var at hvis de små skandinaviske statene skulle konkurrere med større stater, måtte de skape et større hjemmemarked med frihandel og innføre felles tollsatser mot omverdenen. Ideen fortsatte å bli fremmet på 1880-tallet og ble drevet frem av spesielt næringsinteresser. Til tross for at mange resultater ble oppnådd, hindret politiske uenigheter innenfor unionen av kongedømmene Norge og Sverige mellom 1814 og 1905 videre utvikling (Møller, 1945).

I 1905 opprettet representanter for industri, handel, jordbruk og bankene i Danmark, Norge og Sverige en nordisk forening for økonomisk samarbeid, Nordisk Forening til Økonomisk Samarbejde. Det tyske *Zollverein* var et forbilde for hvordan nordisk økonomisk samarbeid skulle utvikle seg, men hadde fått selskap av USA. Den amerikanske økonomien ble sett på som et resultat av den spesialiseringen av amerikansk produksjonsindustri som var blitt mulig på grunn av det store amerikanske hjemmemarkedet (Sonne, 2007, s. 30).

Under første verdenskrig led de nordiske økonomiene under mangel på forsyninger. Videre økte deres interne handel bemerkelsesverdig fra ca. 12–13 prosent til ca. 30 prosent av deres totale handel. Man konkluderte derfor med at bortsett fra å skape sitt eget trygge hjemmemarked, som ville la en nordisk storindustri sektor vokse frem, burde man ta et samlet standpunkt i forhandlinger om handels- og tollspørsmål med utlandet for å styrke sin posisjon i internasjonale handelsforhandlinger. Internhandelen mellom de nordiske landene kom imidlertid snart tilbake til førkrigsnivået, og ideen ble gitt opp. På slutten av

1920- og 1930-tallet ble det forsøkt å etablere nordiske karteller innenfor kull-, papir- og tremasseindustrien for å oppnå bedre tollsatser (Olsson, 2006). I 1930, i diskusjoner i Folkeforbundet om å bekjempe verdensdepresjonen, vedtok Danmark, Belgia, Nederland, Norge og Sverige den såkalte Oslo-konvensjonen. Finland ble med et par år senere. Det var ingen tilfeldighet at konvensjonen fremmet samarbeid mellom seks små stater med høy grad av spesialisering og utenrikshandel målt per innbygger. De var alle avhengige av utenrikshandel for å skaffe forsyninger til sin produksjonsindustri. Konvensjonen fikk imidlertid ikke revolusjonære konsekvenser, fordi de seks statene bare var i stand til å bli enige om en ganske løs ordning (Møller 1942).

Slutten på andre verdenskrig markerte begynnelsen på noe nytt for nordisk økonomisk samarbeid, slik den også gjorde for europeisk og bredere internasjonalt økonomisk samarbeid og integrasjon. De nordiske statene utviklet i likhet med Benelux-statene og andre europeiske land ideer om økonomisk samarbeid og integrasjon etter krigen (Laursen, 1998, s. 55–56). Uansett var det ikke gjort store fremskritt da den amerikanske utenriksministeren George Marshall i 1947 kunngjorde USAs økonomiske støtte til gjenoppbyggingen av Europa, kjent som Marshall-planen. En måned senere møttes utenriksministrene fra Danmark, Island, Norge og Sverige for å diskutere ideen om å øke det økonomiske samarbeidet mellom sine land. Finland deltok ikke i diskusjonene på grunn av sin posisjon i den sovjetiske interessesfæren etter krigen (Paavonen, 2004, s. 85–109).

Bakgrunnen for at de nordiske tollunionsforhandlingene ble innledet, har vært gjenstand for betydelig debatt. Det er en diskusjon som i likhet med annen forskning på nordisk økonomisk samarbeid ser sine talsmenn delt mellom de som favoriserer eksterne faktorer, og de som favoriserer interne faktorer som sosioøkonomiske eller politiske faktorer. Den vanlige forklaringen forbinder tollunionsforhandlingene med USAs innføring av Marshall-planen og etableringen av OEEC i 1948. Fordi ingen på dette stadiet kunne si hvordan samarbeidet i Europa ville utvikle seg, støttet USA alle slags økonomiske prosjekter som holdt frem løftet om samarbeid mellom de europeiske statene. For eksempel etablerte Belgia, Luxembourg og Nederland en tollunion, mens Frankrike og Italia forhandlet om å opprette en liknende union omtrent på samme tidspunkt. En bredere europeisk tollunion ble til og med vurdert i denne perioden, men ble sett på som urealistisk fordi forskjellene

mellom de europeiske økonomiene var for store (Sonne, 2007, s. 33; Nordisk økonomisk samarbejde, 1950).

I 1949 foreslo Storbritannia opprettelsen av et angloskandinavisk økonomisk forum, Uniscan. Uniscan-forslaget kunne forstås som en måte å få økonomisk støtte fra USA via Marshall-planen (Stråth, 1978, s. 92). Uniscan ble hovedsakelig et uformelt forum for å diskutere den kalde krigens økonomiske implikasjoner, selv om andre økonomiske og europeiske spørsmål ble diskutert. Dens direkte økonomiske betydning var imidlertid begrenset, og den ble ikke en regional økonomisk blokk som var i stand til å forene de økonomiske målene til de skandinaviske landene og Storbritannia (Aunesluoma, 2002, s. 103–119).

De nordiske forhandlingene om en tollunion på slutten av 1940-tallet reiste også andre spørsmål. For eksempel undersøkte regjeringene ideen om å utvikle et tettere samarbeid på det industripolitiske området. Regjeringene ønsket å utnytte stordriftsfordeler og fordelene fra spesialisering og rasjonalisering på felles nordisk nivå. Det interessante med de tidlige tollunionsforhandlingene er at de også kan forstås som en del av den industrielle moderniseringspolitikken til de nordiske statene etter krigen (Laursen 2004, s. 128–131).

I 1954 konkluderte Den nordiske økonomiske samarbeidskomiteen med at et felles nordisk marked ville føre til en utvidelse av de nordiske statenes hjemmemarkeder. En slik utvidelse ville føre til økt konkurranse på tidligere begrensede nasjonale markeder, men også åpne muligheter for økt arbeidsdeling og spesialisering mellom landene. Et annet resultat av et felles marked ville være etablering av ny produksjon i områder hvor de enkelte nasjonale hjemmemarkedene var for små. Mangelen på tollsatser og andre handelshindringer for handel mellom landene ville stimulere til å etablere en storstilt nordisk produksjonsindustri. Generelt understreket utvalget de ulike måtene et felles marked kunne bidra til å styrke de nordiske lands internasjonale konkurranseevne på når de forklarte de økonomiske fordelene ved et slikt marked (Gemensamma nordiska utskottet för ekonomiskt samarbeite, 1954, s. 5-7).

Til tross for de mange fordelene for Danmark, Norge og Sverige ved å etablere et felles marked kunne ikke delegasjonene bli enige om et felles forslag. Danskene og svenskene foreslo å fjerne toll og andre restriksjoner i et antall produksjonsindustrier. De norske med-

lemmene av komiteen ville ikke godta de danske og svenske forslagene. Nordmennene fortsatte å hevde at fri konkurranse ville skape problemer for norsk produksjonsindustri fordi disse næringene var mer beskyttet i Norge enn i Danmark og Sverige. Nordmennene fryktet at et samlet fritt nordisk marked ville føre til at det norske markedet ble dominert av dansk og svensk import, mens det ville bli vanskelig for norske bedrifter å konkurrere i Danmark og Sverige (Gemensamma nordiska utskottet för ekonomiskt samarbete, 1954).

De politiske følgene av en nordisk tollunion spilte en enda viktigere rolle i det norske avslaget på de danske og svenske forslagene. Ifølge rapporten var nordmennene spesielt opptatt av militæret og den norske krigsberedskapen generelt. Norge ville derfor ikke innlemme sin produksjonsindustri for mye i den svenske. Nordmennene var også bekymret for sine valutareserver og ikke minst for effekten et tettere nordisk økonomisk samarbeid ville ha på norsk handelspolitikk. Det norske avslaget var imidlertid ikke absolutt. Nordmennene var nemlig forberedt på å diskutere et felles nordisk marked på enkelte varer dersom de fikk langsiktige lån i retur. Norge var faktisk interessert i et felles marked dersom det kunne bidra til modernisering av norsk produksjonsindustri uten å sette norsk kontroll over hjemmemarkedet i fare (Gemensamma nordiska utskottet för ekonomiskt samarbete, 1954).

Fra 1955 ble diskusjonene mer systematiske enn de hadde vært i rapportene fra 1950 og 1954. Den nordiske økonomiske samarbeidskomiteen la frem resultatet av diskusjonene i en rapport i 1957 og i en sluttrapport i 1958. Det kom frem av arbeidet at embetsmennene var enige om et forslag som skulle føre til etablering av et felles nordisk marked som dekket om lag 80 prosent av nordisk handel. I tillegg kom utvalget med forslag om samarbeid om produksjonsspørsmål, samarbeid om forskning og utdanning, økonomisk samarbeid og samarbeid om handelspolitikk (Sonne, 2007, s. 37).

Hovedproblemet for de nordiske økonomiene var at deres nasjonale markeder ble for små, noe som ikke bare var et nordisk, men et internasjonalt fenomen. De nordiske landene måtte derfor finne en måte som gjorde at de kunne håndtere økonomisk ekspansjon i fremtiden. Ifølge tjenestemannsrapporten ville økt nordisk økonomisk samarbeid løse problemet. Tjenestemennene forventet at nordisk BNP kunne dobles i løpet av de neste 20 til 25 årene. En slik ekspansjon ville være vanskelig med små nasjonale markeder, men også

med et nordisk marked. Rapporten foreslo derfor at utvidelsen av det nordiske økonomiske samarbeidet burde tilpasses på en slik måte at det åpnet for en ytterligere internasjonal arbeidsdeling (Sonne, 2007, s. 38).

En naturlig utvidelse av samarbeidet om produksjonen gjaldt kapitalspørsmålet, som også var en viktig forutsetning for utvidelsen av nordisk produksjonsindustri. Som et bidrag til å løse kapitalproblemet foreslo tjenestemennene å etablere en investeringsbank hvis hovedformål skulle være å skape det økonomiske grunnlaget for fellesnordiske prosjekter som ellers ville ha vanskelig for å tiltrekke seg investeringer på nasjonale finansmarkeder (SOU 1957:37)..

Som det kommer frem av embetsmannsrapporten, innebar de nordiske tollunionsforhandlingene mye mer enn bare å skape et felles nordisk marked. Det kan nok best beskrives som en ambisiøs plan for nordisk økonomisk og spesielt industriell modernisering. Årsaken til at man ønsket å finne en altomfattende løsning, var imidlertid ikke bare at man ville maksimere nordisk økonomisk samarbeid, men også at man ville balansere fordeler og ulemper for de ulike deltakerlandene (Sonne, 2007, s. 39). For å si det enkelt: Ingen stat ville delta i en slik utvidelse hvis det ikke var økonomiske fordeler å hente.

De nordiske tollunionsforhandlingene i andre halvdel av 1950-årene ble ført samtidig som OEEC-landene forhandlet om å opprette et frihandelsområde i Vest-Europa. I sin rapport i 1957 la embetsmennene vekt på at opprettelsen av en nordisk tollunion skulle forstås som et supplement til OEEC-samtalene. Mens forhandlingene i OEEC hovedsakelig handlet om å etablere et frihandelsområde, omfattet de nordiske tollunionsforhandlingene produksjons- og investeringssamarbeid, finansielt samarbeid, samarbeid innen forskning og utdanning og en felles nordisk handelspolitikk (SOU 1957:37).

Forskningen om de nordiske tollunionsforhandlingene har i mange år vært dominert av argumenter om ulike økonomiske interessers rolle, nordismens innflytelse og eksterne faktorerens betydning. Nyere forskning kommer imidlertid til en annen konklusjon, ettersom det har vist seg at økt frustrasjon over hardingen av det europeiske handelsregimet fikk de nordiske regjeringene til å velge en nordisk tollunion for å bidra til å utvikle nordiske produksjonsindustrier (Frøland, 2004). De nordiske tollunionsforhandlingene kan dermed også forstås som et middel der Danmark og Norge hadde til hensikt å modernisere og in-

dustrialisere sine økonomier (Laursen, 2004). Dette kan sammenlignes med franske motiver for å utvikle EEC, som var nært knyttet til Frankrikes moderniseringsplaner for fransk produksjonsindustri etter andre verdenskrig (Rye, 2004).

Likevel skulle ikke tollunionsforhandlingene fullføres med et politisk vedtak om å opprette en nordisk tollunion. Til tross for den nordiske økonomiske samarbeidskomiteens suksess med å komme med et konkret forslag besluttet de nordiske statsministrene i 1959 å ikke gå videre med prosjektet. I stedet vedtok Østerrike, Danmark, Norge, Portugal, Sveits, Sveits og Storbritannia å opprette EFTA, som kom i drift fra 1960. Finland deltok i EFTA innenfor rammen av FIN-EFTA-avtalen av 1961 (Sonne, 2007, s. 40).

EFTA spilte en viktig rolle i liberaliseringen av handelen med industrivarer mellom de nordiske landene. Tollbarrierer skulle bli fjernet gradvis mellom 1960 og 1970, men var faktisk fullstendig avskaffet allerede i 1966. Selv om EFTA var en suksess når det gjaldt å liberalisere handelen med industrivarer, hadde organisasjonen ingen videre planer. Storbritannia var ikke interessert i å utvikle EFTA fra et frihandelsområde for industrivarer til et samarbeid som også omfattet matvarer. Dette var et stort problem for dansk eksport. Storbritannia var heller ikke interessert i å gi EFTA det politiske ansvaret som var nødvendig for å ivareta de nordiske landenes handelsinteresser i EECs marked. I stedet søkte Storbritannia i 1961 om å bli medlem av EEC (Moravcsik, 1998).

Det viktigste resultatet av EFTA sett fra det nordiske økonomiske samarbeidets ståsted var at EFTA ble en motor i utviklingen av den internordiske handelen. Faktisk resulterte økningen i handelen mellom EFTA-statene i enda mer handel mellom de nordiske statene, som dermed internt ble mer økonomisk integrert enn med EFTA-landene som helhet (Støre, 1968).

Selv om 1960-tallet var preget av en splittelse av markedet i Vest-Europa mellom EFTA på den ene siden og EEC på den andre – og av Frankrikes president de Gaulles vetoer i 1963 og 1967 mot britisk medlemskap i EEC – fortsatte samarbeidet å utvikle seg. Resultatene og retningslinjene for det nordiske samarbeidet ble nedfelt i Helsingforsavtalen av 1962. De tre skandinaviske statene Danmark, Norge og Sveits hadde allerede på et møte om opprettelsen av EFTA i 1959 forpliktet seg til å fortsette samarbeidet innenfor rammen av EFTA (Sonne, 2007, s. 41). De nordiske statene deltok også i konsultasjoner før for-

handlingene i EFTA. Hovedformålet med det økonomiske samarbeidet var fortsatt å utvikle landenes industrielle samarbeid og slik utnytte de utvidelsesmuligheter som var skapt ved tollreduksjoner i EFTA. Den nordiske økonomiske samarbeidskomiteen etablerte kontakter med de nordiske industriforbundene ved å opprette en kontaktkomité bestående av representanter fra regjeringer og produksjonsindustri (Wendt, 1979).

Selv om det hevdes at de Gaulles andre veto var årsaken til at Nordøk-forhandlingene 1968–1970 ble igangsatt, var også den fellesnordiske aksjonen ved GATT-forhandlingene i Kennedy-runden i årene 1964–1967 en medvirkende årsak. Under GATT-forhandlingene ønsket EEC å utelukke ulike viktige nordiske eksportvarer fra tollreduksjoner. Som et mottrekk bestemte Danmark, Finland, Norge og Sverige seg i 1966–67 for å forhandle som en enhet. Effekten av dette kan diskuteres, men det resulterte sannsynligvis i at de nordiske statene unngikk de verste uheldige virkningene fordi EEC-statene trakk de fleste av sine opprinnelige krav. De nordiske statene lyktes med å legge press på EEC fordi deres import fra EEC samlet sett var større enn USAs og Storbritannias import fra EEC. I Kennedy-runden erfarte de nordiske statene at det var mulig å presse EEC til å gi innrømmelser dersom de handlet som en enhet. Denne erfaringen var viktig fordi den kunne brukes i fremtidige forhandlinger i forbindelse med mer vidtrekkende handelspolitiske spørsmål i Europa. Erfaringen kunne også være nyttig i fremtidige medlemsforhandlinger med EEC (Sommerfeldt, 1971, s. 110–123; Sonne, 2007, s. 42).

Sett fra et handelspolitisk synspunkt kan forberedelsene til Nordøk-forhandlingene forstås som et ledd i en gryende maktkamp mellom EEC og de nordiske statene (Sonne, 2013b). I tillegg forventet ikke de nordiske statene at EEC ville åpne for medlemskapsforhandlinger med for eksempel Storbritannia i overskuelig fremtid. En tredje begrunnelse for utarbeidelsen av Nordøk-initiativet var oppfatningen om at samarbeidet med Storbritannia hadde stoppet opp og ikke kunne utvikles videre innenfor rammen av EFTA (Wendt, 1979, s. 69; Sonne, 2006, s. 213–214).

Nordøk-forhandlingene ble da innledet mellom Danmark, Finland, Norge og Sverige i 1968. Island valgte å ikke delta i forhandlingene. Forhandlingene var et forsøk på å utvide det eksisterende økonomiske samarbeidet mellom de nordiske landene innenfor områdene kapitalbevegelser, næringens utvikling og handelspolitikk med en tollunion som sentralt

element. Det ble også planlagt nye institusjoner, blant annet Nordisk Ministerråd (etablert i 1971) og Den nordiske investeringsbank (etablert i 1975) (Sonne, 2007, s. 97–131). I 1970 ble Nordøk-planen lagt til side fordi Finlands regjering besluttet å ikke gjennomføre ratifiseringsprosessen av den utarbeidede traktaten. En viktig grunn var at det som i 1969 fortsatt var EEC, bestemte seg for igjen å åpne opp for forhandlinger med søkerlandene: Danmark, Irland, Norge og Storbritannia (Sonne, 2007, s. 183–196). Resten av historien er kjent for de fleste. Danmark, Irland og Storbritannia ble medlemmer av EF i 1973. Norge ble ikke medlem, etter at det ble et nei ved folkeavstemningen om norsk medlemskap i 1972.

Det avgjørende punktet for det nordiske økonomiske samarbeidet fra 1970 var at det ikke lenger var mulig å etablere en tollunion mellom de nordiske land som kunne danne basis for en felles handelspolitikk. Et fremtidig økonomisk samarbeid måtte derfor etter 1970 i større grad utvikles innenfor den private økonomien i form av sammenslåinger av nordiske virksomheter eller innenfor rammen av, eller i tilknytning til, EF. Særlig på 1990-tallet var det en tendens at mange nordiske virksomheter valgte å fusjonere for å sikre konkurransekraft innenfor EUs indre marked (Fredriksson, 1993). Det nordiske økonomiske samarbeid er siden 2000 preget av de nordiske lands medlemskap eller avtaler om samarbeid med EU.

Forskningsdiskusjonen om kontinuitet, brudd og nordisk økonomisk samarbeid
Et viktig argument for kontinuitet i det nordiske økonomiske samarbeidet er basert på antakelsen om at økonomisk samarbeid og integrering fremmer økonomisk vekst og velferd, og at det er grunnen til at internasjonalt økonomisk samarbeid og økonomisk integrasjonsprosjekter ble igangsatt og drevet frem i de nordiske landene. Samtidig må det huskes at de nordiske landene hadde en velutviklet kultur for samarbeid og integrering. Det er umulig å si hvor stor innflytelse denne tradisjonen spesielt og landenes kulturelle likheter generelt hadde på konkrete samarbeidsinitiativer, men det er rimelig å anta at disse tingene spilte en rolle (Sonne, 2013a, s. 219–226).

Mest karakteristisk er det omfattende samarbeidet som er etablert ikke bare mellom parlamenter og regjeringer, men også mellom organisasjoner og foreninger innen praktisk

talt alle slags menneskelig aktivitet. Mest nordisk i denne forbindelse er Foreningene Norden (Wendt, 1979, s. 49–50). Sammen med Norden-foreningene er det vevd et tett nettverk mellom de nordiske landene bestående av politiske partier, fagforeninger, industriforbund, arbeidsgiverforeninger, landbruksorganisasjoner, handelskamre, utdanningssystemer og generelt fagpersoner innenfor nesten alle områder fra tannleger, lærere og økonomer til ingeniører (Sonne, 2007, s. 43–44). Problemet med disse relasjonene er at de ikke er godt nok utforsket til at man kan si hvor viktig denne dimensjonen har vært for utviklingen av nordisk økonomisk samarbeid og integrasjon. Et annet problem er at årsakene til at disse relasjonene ble utviklet, ikke er grundig analysert. Relasjonene utviklet seg imidlertid ikke bare som et resultat av en felles nordisk følelse, men spilte en rolle i utvekslingen av kunnskap. De ble trolig også brukt til å styrke sosioøkonomiske og sosiopolitiske interesser. Nordisk samarbeid var for eksempel et verktøy i en strategi som kunne brukes av fagforeninger for å gjøre dem sterkere i sine respektive samfunn. Samarbeid mellom fagforeninger ville da føre til et mottrekk fra arbeidsgiverorganisasjonene dersom de ønsket å opprettholde sin tradisjonelle makt til å avgjøre saker som arbeidsforhold og lønn i sine bedrifter og så videre (Nordisk økonomisk samarbejde, 1952).

Utviklingen av relasjoner på privat plan innebar generelt at folk ble kjent med hverandre på tvers av nordiske grenser. Et viktig eksempel når det gjelder utviklingen av nordisk økonomisk samarbeid på regjeringnivå, var de relasjonene som var blitt utviklet mellom økonomer ved ulike universitetsøkonomiske avdelinger før og under andre verdenskrig. Disse økonomene endte opp med å jobbe med nordisk økonomisk samarbeid og integrasjon i sine respektive regjeringer etter andre verdenskrig (Sonne, 2007, s. 44).

Nordisk råd har tradisjonelt vært sett på som et viktig organ i utviklingen av det nordiske samarbeidet. Nordisk råds rolle i den nordiske økonomiske integrasjonsprosessen har imidlertid aldri blitt ordentlig analysert, selv om det hevdes at Nordisk råd var en viktig pådriver. En bok om Nordisk råd utgitt i forbindelse med organets gulljubileum i 2002 gir imidlertid et mer beskjedent estimat på Nordisk råds innflytelse (Enggaard, 2002). Nordisk råd blir i denne boken hovedsakelig sett på som et symbol på nordisk solidaritet og som et politisk forum som leverer noen av de ideologiske ingrediensene for en konstruksjon av et nordisk fellesskap og en nordisk identitet. Nordisk råds rolle i den økonomiske in-

tegrasjonsprosessen kan være vanskelig å avdekke. Organets struktur og prosedyrer ble skapt på en slik måte at konflikter i debattene, i mellomstatlig politikk og mellom økonomiske interesser ble unngått. Videre var Nordisk råd i mange forhandlinger et lukket forum, noe som ga inntrykk av at det nordiske samarbeidet var harmonisk. Videre forskning på interparlamentarisk og mellomstatlig samarbeid vil trolig gi et annet bilde, et bilde av at det nordiske økonomiske samarbeids- og integreringsprosjektet ikke var konfliktfritt. På den annen side kan det hevdes at den stadige økningen i det mellomstatlige samarbeidet mellom de nordiske landene etter andre verdenskrig faktisk førte til etablering av organer som kunne ha bidratt til å kanalisere regionale aktiviteter mellom de nordiske landene (Sundelius, 1982).

Det er vanskelig å påvise hvor stor innflytelse skandinavismen – eller nordismen som den ble kalt etter at Finland ble selvstendig i 1917 – har hatt på å fastholde en kontinuitet i det nordiske økonomiske samarbeidet. Nordisme ble imidlertid oppfattet som en positiv innflytelse blant mange beslutningstakere, men hvor stor innflytelse dette hadde på nasjonalstatene og deres interesser ellers, er vanskelig å si. Vi vet fortsatt for lite om denne problemstillingen. Mens det har vært en betydelig mengde forskning på ideologisk og politisk skandinavisme fra det nittende århundre, har ikke den økonomiske skandinavismen fått like mye vitenskapelig interesse (Hemstad, 2004). Antakelsen om at beslutningstakere var nordister, har derfor fått vokse. Et bredere blikk på innflytelsen fra den industrielle revolusjonen i Skandinavia vil sannsynligvis vise at den økonomiske utviklingen var en motor i utviklingen av skandinavisk og nordisk samhandling, ikke bare på det politiske og ideologiske, men også på det økonomiske plan. Med dette menes at endringer i de økonomiske strukturene i Norden medførte en stadig økende kontinuitet i samarbeidet (Heckscher, 1918).

Spørsmålet om nordisme kan sammenlignes med den tyske historikeren Walter Lipgens' teori om at dynamikken i den europeiske økonomiske integrasjonsprosessen skyldes de føderale strømningene i de europeiske befolkningene under og rett etter andre verdenskrig. Ifølge Lipgens var det europeiske føderalistiske bevegelse som arbeidet for å utvikle et forent Europa. Han viser hvordan de europeiske føderalistene via politisk aktivitet lyktes å sette europeisk enhet på den politiske dagsorden i de fleste europeiske land. Gjennom

lobbyisme påvirket de opinionen i politiske partier og regjeringer (Lipgens, 1982; Rasmussen, 2000). Europeisk føderalisme har imidlertid aldri blitt gitt samme prioritet i den europeiske debatten som nordisme i den nordiske debatten med tanke på kontinuitet i samarbeidet (Sonne, 2007, s. 12). I stedet var debatten om europeisk integrasjon i mange år sentrert rundt begrepene institusjonalisme og intergovernmentalisme. En gruppering av institusjonalister ble kalt neofunksjonalister. De var typisk statsvitere som mente at overnasjonale institusjoner best kunne skape en prosess der deltakerstatene automatisk ville bli stadig mer integrerte. Neofunksjonalistene mente derfor at den europeiske kommisjonen hadde en særlig viktig rolle å spille, og at institusjoner generelt sto i sentrum for å skape kontinuitet i det europeiske samarbeidet (Haas, 1958; Lindberg, 1963).

I motsetning til neofunksjonalistene fokuserte en annen gruppering, intergovernmentalistene, på de nasjonale regjeringene som hovedaktører. Intergovernmentalistene hevdet at nasjonalstater bare gir fra seg nasjonal suverenitet til overnasjonale organisasjoner i saker der de selv ønsker å gjøre det. Den mest fremtredende intergovernmentalisten er den britiske historikeren Alan S. Milward, som supplerte den intergovernmentalistiske tilnærmingen med en historisk forklaring. Ifølge Milward burde opprinnelsen til Europas fellesskap forstås ut fra en økonomisk og sosial kontekst. Starten på integreringsprosessen på 1950-tallet var et resultat av en bred konsensus i Vest-Europa om økonomisk vekst og velferdsspørsmål som full sysselsetting og økt sosial likhet. Europeisk integrasjon tilbød nasjonalstatene bedre muligheter for utvikling av velferdsstaten. Dermed kan man si at spørsmål om økonomi og velferd medførte kontinuitet i den europeiske integrasjonsprosessen (Milward, 1984; 1992). Den amerikanske samfunnsviteren Andrew Moravcsik har utviklet en liberal variant av Milwards teori, der han i motsetning til Milward også legger vekt på de kommersielle interessene som en kontinuerlig drivkraft i den europeiske økonomiske integrasjonen (Moravcsik, 1998).

Det nordiske småstatsperspektivet

Sammenliknet med land som Tyskland og Frankrike var de nordiske land små. På grunn av små hjemmemarkeder var de nordiske statenes internasjonale handel, målt per innbygger, betydelig. Handelen supplerte innenlandsk produksjon, slik at levestandarden kunne

holdes på samme nivå som i de større statene. Et problem for en gruppe småstater som de nordiske landene var at de ikke var i stand til å komplettere hverandres produksjon og forbruk fullstendig gjennom gjensidig vareutveksling. Handelen mellom de nordiske landene har sjelden representert mer enn 15–20 prosent av landenes totale handel. Grunnen til dette var at de for å være konkurransedyktige hadde spesialisert seg på å produsere relativt få varer, mens behovet for forsyninger dekket mange forskjellige grupper av varer. Tilgang til markeder og forsyninger fra utenfor Norden var derfor viktig for en gruppe små stater som de nordiske landene (Møller, 1944; Sonne, 2007, s. 17). Dette kunne sees på som en svakhet i det nordiske økonomiske samarbeidet med risiko for brudd i stedet for kontinuitet.

Den danske historikeren Vibeke Sørensen har imidlertid utviklet en teori om hvorfor de nordiske statene kunne velge å innlemme seg i en nordisk kontekst selv om deres avhengighet av spesielt det vesteuropeiske markedet var betydelig. Ifølge Sørensen hadde de nordiske statene i høy grad økonomiske grunner til å starte de nordiske tollunionsforhandlingene på slutten av 1940- og 1950-tallet. I Danmarks tilfelle ville en tollunion gi både større markeder for industriell ekspansjon og en preferansehandelsordning som kunne kompensere for viktigheten av Tyskland som samhandelspartner. Sørensen argumenterer for at de økonomiske motivene for det nordiske fellesmarkedet på 1950-tallet var de samme som lå bak Roma-traktaten. Det handlet i hovedsak om å oppnå stordriftsfordeler, forbedret konkurransevne og teknologisk utvikling (Sørensen, 1991; 1993).

Sørensen argumenterer også mot at de nordiske statene var for avhengige av den vesteuropeiske økonomien, og at det ikke fantes noe alternativ EEC for et lite land som Danmark. Et lands evne til å forfølge sine nasjonale økonomiske interesser på internasjonalt nivå er, ifølge Sørensen, avhengig av landets plass i den internasjonale arbeidsdelingen, nasjonaløkonomiens åpenhet mot omverdenen og organiseringen av den nasjonale politiske økonomien. Det antas imidlertid ofte at små åpne økonomier som de nordiske er for små til å garantere økonomisk og politisk uavhengighet. Ifølge Sørensen blir små land ofte ansett som sårbare for økonomisk avhengighet. Tradisjonelt har det blitt hevdet at små økonomier ikke har noen reelle alternativer eller muligheter for å forfølge sine nasjonale og internasjonale mål. Det er vanlig å anta at et lite lands eneste reelle alternativ er å til-

passe seg internasjonale markedskrefter og politikken til større stater. Ifølge Sørensen er dette da også vanlig for små stater. Likevel argumenterer Sørensen for at det i det nordiske tilfellet ikke er åpenbart at små åpne økonomier ikke har noen alternativer, siden de historiske realitetene forteller en annen historie om landenes uavhengige status (Sørensen, 1991).

Åpenheten i de nordiske økonomiene gjør at næringspolitikken og institusjonelle rammer har vært orientert mot å styrke den internasjonale konkurranseevnen til de viktigste eksportnæringene. Internasjonale markedskrefter har påvirket priser og lønninger på hjemmemarkedet. Det at små åpne økonomier hele tiden må tilpasse seg internasjonale markedskrefter, fører ifølge den amerikanske økonomen Peter J. Katzenstein til at det utvikles spesielle institusjonelle modeller for å ivareta den politiske konsensus (Katzenstein, 1985). Årsaken er at det trengs kompensasjon for avhengigheten av omverdenen. Når det gjelder de nordiske landene, har deres åpenhet fremmet utviklingen av en institusjonell modell som resultat av konstante forhandlinger mellom interessegrupper i samfunnet. Dette har lagt til rette for tilpasning til internasjonal konkurranse. En viktig komponent i denne modellen er kompensasjon av lønnstakere gjennom det offentlige budsjettet for påvirkning av internasjonale markedskrefter på nasjonaløkonomien. Dette understreker ifølge Sørensen at små økonomier i deres nasjonale organisasjon faktisk har et alternativ til automatisk tilpasning til rådighet (Sørensen, 1991).

Som et resultat av interne faktorer og den brede demokratiske mobiliseringen som finnes i de nordiske landene, ble det organisert politisk konsensus rundt de sosialdemokratiske partiene. Det er derfor ikke overraskende at Sørensen understreker at nordisk økonomisk samarbeid til en viss grad bør forstås som utviklet med det formål å etablere et alternativ til den sosioøkonomiske modellen på det europeiske kontinentet og til automatisk tilpasning til internasjonale markedskrefter generelt. Sentralt i hennes argumentasjon er at nordisk økonomisk samarbeid i stor grad hadde som formål å skape full sysselsetting og sosial velferd (Sørensen, 1991; Sonne, 2007, s. 18; Sonne, 2009b, s. 145–158).

Sørensen peker på at lønnstakernes krav var sterkere enn kravene fra andre økonomiske interessegrupper i de nordiske samfunnene. Lønnstakerne dominerte derfor utviklingen av nordisk økonomisk samarbeid (Sørensen 1991). Dette kan imidlertid være en ensidig

fremstilling, siden andre aktører i økonomien også kan forventes å ha hatt interesse i nordisk økonomisk samarbeid, som store selskaper og politiske interesser innenfor de liberale og konservative partiene (Sonne, 2007, s. 19). Det kan følgelig hevdes at nordisk økonomisk samarbeid ikke nødvendigvis var et sosialdemokratisk prosjekt. Ikke desto mindre betyr interessene og den brede konsensus kontinuitet i samarbeidets utvikling.

Sørensens forklaring av drivkrefter og kontinuitet i det nordiske økonomiske samarbeidet basert på et småstatsperspektiv er en fortsettelse av den tenkning nordiske økonomer og embetsmenn fremmet på 1960-tallet. Disse økonomene og embetsmennene mente at det nordiske økonomiske samarbeidet hadde en viktig rolle å spille i prosessen med å gjøre verdens økonomi mer internasjonal gjennom liberalisering av handel og kapitalbevegelser. Igjen ser vi at internasjonaliseringen utenfor Norden bidro til kontinuiteten i det nordiske økonomiske samarbeidet.

Direktøren i Norges Bank, Knut Getz Wold, argumenterte eksempelvis i 1965 for at det nordiske økonomiske samarbeid ville kunne bidra til å motvirke de større statenes innflytelse på den internasjonale arenaen på bekostning av mindre stater som de nordiske. Getz Wold argumenterte for at samarbeid mellom næringslivet og de politiske institusjonene i Norden var nødvendig i en voksende verdensøkonomi med fri tilgang til verdensmarkedet (Getz Wold, 1961; 1965).

Den norske økonomen Thor Støre kaller denne formen for samarbeid for nordisk nytte (Støre, 1968). Den finske økonomen Erik Törnqvist, som en periode var direktør for det finske finansdepartementet, spilte en sentral rolle i den nordiske økonomiske samarbeidskomiteen, spesielt etter 1959. Han var enig med Getz Wold og Støre og skrev i det finske tidsskriftet *Ekonomiska samfundets tidskrift* i 1969 at små stater i de 25 årene siden andre verdenskrig hadde fått det stadig vanskeligere med å konkurrere med større handelsnasjoner. Törnqvist hevdet at dersom de nordiske landene skulle klare seg i en raskt akselererende teknologisk og industriell verden, måtte de stimulere vekstpotensialet i økonomiene sine ved å øke det nordiske økonomiske samarbeid (Törnqvist, 1969, s. 95–104). Betydningen av det nordiske økonomiske samarbeidet ble bekreftet av den norske embetsmannen Søren Chr. Sommerfeldt, som deltok i Kennedy-runden i GATT, der de nordiske statene i 1966 besluttet å forhandle som en enhet.

Nordisk økonomisk samarbeid som brudd

Den som i størst grad har tatt til orde mot å fortolke det nordiske økonomiske samarbeidet som noe kontinuerlig og isteden satt søkelys på brudd, er den svenske historikeren Bo Stråth. I sin bok *Nordic Industry and Nordic Economic Cooperation* fra 1978 avviste Stråth at nordisk økonomisk samarbeid var et resultat av deltakerstatenes økonomiske interesser (Stråth, 1978, s. 277–232). Stråths kritikk var fremfor alt en reaksjon mot den kanadiske samfunnsviteren Barbara Haskels avhandling *The Scandinavian Option*, som var blitt publisert i 1976. Haskel hadde hevdet at beslutningstakerne i saken om nordisk økonomisk samarbeid ikke først og fremst hadde blitt påvirket av ideen om nordisme, men av økonomiske faktorer (Haskel, 1976).

Stråths oppfatning var derimot at nordisk økonomisk samarbeid og integrasjon hovedsakelig var et politisk-ideologisk og ikke så mye et økonomisk prosjekt. I sin forklaring på hvorfor nordisk økonomisk samarbeid ble presset frem, legger Stråth vekt på enkeltpersoner – såkalte nordister. Nordistene sørget, ifølge Stråth, for at den nordiske ideen ble holdt i live blant nordiske politiske beslutningstakere (Stråth, 1978).

I 1980 videreutviklet Stråth argumentasjonen sin i en artikkel i tidsskriftet *Cooperation and Conflict*. I artikkelen argumenterte Stråth for at karakteren av nordisk økonomisk samarbeid reflekterte eksterne politiske forhold utenfor Norden, spesielt i Europa. Stråth argumenterte for at initiativet til de nordiske tollunionsforhandlingene i 1947–48 var et resultat av Marshallplanen, fordi USA ga midler til regionale integrasjonsprosjekter i Europa. Senere, i 1957–58, var forhandlingene om å etablere ett stort europeisk frihandelsområde årsaken til at tollunionsforhandlingene ble videreført. Når det gjelder Nordøk, var dette initiativet, ifølge Stråth, et resultat av den franske presidenten Charles de Gaulles motstand mot britisk medlemskap i EEC på 1960-tallet. Ifølge Stråth gjorde langsiktige økonomiske faktorer at de nordiske økonomiene ble stadig mer avhengige av det europeiske markedet, og at de nordiske statenes valgmuligheter dermed ble begrenset (Stråth, 1980, s. 103–114). Denne avhengigheten kunne forklare hvorfor nordiske institusjoner aldri ble så mektige som institusjonene i Europas fellesskap. Med andre ord konstaterer vi at Stråths synspunkt er at det nordiske samarbeid ikke var preget av kontinuitet, men i stedet av brudd, som særlig ble utløst av faktorer i Nordens eksterne miljø.

Stråths konklusjoner kan det settes spørsmålsteget ved. Når Stråth eksempelvis argumenterer for at det nordiske økonomiske samarbeidet mangler interne verdier, nevner han ikke at Marshallplanen ikke bare var en katalysator for nordisk økonomisk samarbeid, men også for den bredere europeiske økonomiske integrasjonsprosessen som dermed også var under påvirkning av ytre utvikling. I tillegg er det en svakhet at Stråth bare vurderer nordisk økonomisk samarbeid i forhold til europeisk integrasjon, men ikke samtidig tar opp det faktum at de nordiske statene med sine industrier i økende grad var avhengige av eksportmarkeder og forsyninger fra utenfor Europa (Sonne, 2007, s. 8).

Et mer alvorlig problem med Stråths argumentasjon var at han hevdet at de langsiktige økonomiske effektene av denne avhengigheten av omverdenen bare hindret det nordiske økonomiske samarbeidet i å bevege seg fremover. Vi har konstatert at mange forskere har argumentert for det motsatte. Dette gjelder også den norske økonomen Thor Støre, som argumenterte for at nordisk avhengighet av omverdenen ikke nødvendigvis undergraver det nordiske økonomiske samarbeidet, men paradoksalt nok kan styrke det, ettersom de nordiske statene har en tendens til å handle og samarbeide mer seg imellom jo mer avhengig av omverdenen de blir (Støre, 1968). Avhengighet av omverdenen kan dermed forårsake sentripetale så vel som sentrifugale krefter, der de nordiske økonomiene presses sammen og ikke bare dras fra hverandre. Dette var eksempelvis tilfellet da de nordiske landene ble med i EFTA. Handelen mellom de nordiske landene økte da mye mer enn handelen mellom EFTA-statene generelt.

Avslutning

Som det kommer frem av denne artikkelen, finnes det argumenter både for at det nordiske økonomiske samarbeidet var preget av kontinuitet, og for at det var preget av brudd. Det fremgår i tillegg at det kan være vanskelig å avgjøre hva som preget historien om det nordiske økonomiske samarbeidet – kontinuitet eller brudd – fordi begge deler er relevant for å forstå utviklingen. En tilnærming til historien basert på begrepene kontinuitet og brudd er dermed en god tilnærming for å initiere en diskusjon om ulike sider ved historisk utvikling. Slik tilfellet ofte er med historie, er det vanskelig å fastslå at noe er sant, mens

noe annet ikke er det. En historisk sannhet finnes ofte et eller annet sted mellom ulike argumenter eller ulike teoretiske tilnærminger.

Å bruke nordisk økonomisk samarbeid som eksempel i historieundervisningen for å illustrere kontinuitet og brudd i historieførløpet gir god mening, ettersom forskningsdiskusjonen om det nordiske økonomiske samarbeid i høy grad er en diskusjon om kontinuitet eller brudd. Fremveksten av det nordiske økonomiske samarbeidet må likeledes fremheves som en betydningsfull hendelse i fortiden, siden samarbeidet var, og fortsatt er, vesentlig med tanke på å forstå de nordiske samfunn.

Selv om artikkelen hadde som mål å diskutere begrepene kontinuitet og brudd i historien med utgangspunkt i det nordiske økonomiske samarbeid som eksempel, viste undersøkelsen samtidig at det nordiske økonomiske samarbeidet har vært mer preget av kontinuitet enn av brudd. Både økonomiske strukturer, økonomiske interesser og ideer som nordisme bidrar til dette bildet av kontinuitet. I tillegg finnes det en nordisk kultur som også skaper kontinuitet i samarbeidet. Kanskje derfor har samarbeidet tendens til å hele tiden gjenoppstå i ulike historiske perioder som en annen Fugl Fønix.

Referanser

- Aunesluoma, J. (2002). An Elusive Partnership: Europe, Economic Co-operation and British Policy towards Scandinavia 1949-1951. *Journal of European Integration History*, 8(1), 103–120.
- Enggaard, K. (2002). (red.). *50 år Nordisk råd 1952-2002. Til nordisk nytte?* Nordisk råd.
- Gemensamma nordiska utskottet för ekonomiskt samarbete. (1954). *Et fælles nordisk marked: rapport til regeringerne i Danmark, Island Norge og Sverige, fra det Fælles nordiske udvalg for økonomisk samarbejde*. Fredriksson, C. (1993). *De nya nordiska företagen*. Nordisk Ministerråd.
- Frøland, H. O. (2004). European Trade Liberalisation and the Stillborn Nordic Customs Union in the 1950s. *Scandinavian Economic History Review*, 52(2-3), 133–154.

- Frøland, H. O. (2001). Choosing the Periphery: The Political Economy of Norway's European Integration Policy, 1948-73. *Journal of European Integration History*, 7(1), 77–103 .
- Haas, E B. (1958). *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950-1957*. Stanford University Press,
- Haskel, B. (1976). *The Scandinavian Option, Opportunities and Opportunity Costs in Postwar Scandinavian Foreign Policies*. Universitetsforlaget.
- Heckscher, E. (1918, 22. april). *Den ekonomiska skandinavismen* [Foredrag]. Årsmøtet i Sveriges Allmänna Exportförenings. Stockholm.
- Hemstad, R. (2004). Nordisk samklang med politiske dissonanser. Skandinavisme og skandinavisk samarbeid på 1800-tallet. I M. Engman & Å. Sandström (red.), *Det nya Norden efter Napoleon* (s. 187-225) Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Katzenstein, P. J. (1985). *Small States in World Markets*. Cornell University Press.
- Laursen, J. (2004). Denmark and the OEEC, 1948-1959. *Scandinavian Economic History Review*, 52(2-3), 110–132.
- Laursen, J. (1998). Det nordiske samarbejde som særvej? Kontinuitet og brud, 1945-73. I J. P. Olsen, og B. O. Sverdrup (red.). *Europa i Norden. Europeisering av nordisk samarbeid*. Tano Aschehoug.
- Lindberg, L. N. (1963). *The Political Dynamics of European Economic Integration*. Stanford University Press.
- Lipgens, W. (1982). *A History of European Integration*. Oxford University Press.
- Milward, A. S. (1992). *The European Rescue of the Nation-State*. Routledge.
- Milward, A. S. (1984). *The Reconstruction of Europe 1945-51*. Routledge.
- Moravcsik, A. (1998). *The Choice for Europe: social purpose and state power from Messina to Maastricht*. Routledge.
- Møller, K. (1944). *Nordisk økonomisk samarbejde gennem 100 år*. Foreningen Norden.
- Møller, K. (1942). *Nordisk samhandel*. København.
- SOU 1957:37. (1957). *Nordiskt ekonomiskt samarbete. Rapport från nordiska ekonomiska samarbetsutskottet*.
- Allmän del: Plan för ett utvidgat ekonomiskt samarbete*. Handelsdepartementet.

- Nordisk økonomisk samarbejde. (1957). *Rapport fra det nordiske økonomiske samarbejdsutvalg. Vol. 1-5*. København 1957.
- Nordisk økonomisk samarbejde. (1952). *Rapport fra det faglige økonomudvalg vedrørende nordiske økonomisk samarbejde. De samvirkende Fagforbund i Danmark, Arbeidernes faglige landsorganisasjon i Norge, Landsorganisationen i Sverige. Udgivet af De samvirkende Fagforbund i Danmark*. København 1952.
- Nordisk økonomisk samarbejde. (1950). *Foreløbig rapport*. København. Januar 1950.
- Olsson, S-O. (2006, januar). *Swedish trade policies in the 1930s* [Paperpresentasjon]. Small Nation's Trade and Power Politics: The Nordic Interwar Experience [seminar]. Esbjerg.
- Paavonen, T. (2004). Finland and the Question of West European Integration, 1947-1961. *Scandinavian Economic History Review*, 52(2-3), 85–109.
- Rasmussen, M. (2000). *Vesteuropæisk integration 1947-1998. En analyse af fem integrationsteorier set fra en historievitenskabelig vinkel*. Forlaget Historia.
- Rothe, V. (1843). *Danmarks industrielle forhold betragtet nærmest med hensyn til Spørgsmaalet om afslutningen af told- og handelsforeninger med Nabostaterne*, vol. 1-2.
- Rye, L. (2004). *The Rise and Fall of the French Demand for Social Harmonisation in the EEC, 1955-1966* [nr. 48 i serien Trondheim studies in history]. Department of History and Classical Studies. Norwegian University of Science and Technology.
- Sommerfeldt, S. C. (1971). Den nordiske delegasjon i Kennedy-runden. *Internasjonal Politikk*, 1.
- Sonne, L. (2013a). Unique or Similar? The Question of a Particular Nordic Community Model after World War II Compared with the European Community. *Nordic Historical Review*, 16, 217–234.
- Sonne, L. (2013b). Preparing for European Competition: Nordic Economic Interest Organisations and Nordic Economic Co-operation (1968-1970). *Nordic Historical Review*, 17, 179–201.
- Sonne, L. (2009a). First Scandinavia, then Europe: Nordic Economic Co-operation, 1945-1973. *Nordic Historical Review*, 8, 117–144.

- Sonne, L. (2009b). From National to Nordic Economic Modernisation. I J. Hecker-Stampehl *Between Nordic Ideology, Economic Interests and Political Reality. New Perspectives on Nordek*. The Finnish Society of Science and Letters.
- Sonne, L. (2007). *Nordek. A Plan for Increased Nordic Economic Co-operation and Integration 1968-1970*. The Finnish Society of Sciences and Letters.
- Sonne, L. (2006). Finsk och svensk industri och nordiskt ekonomiskt samarbete. Industriförbunden i Nordek-förhandlingarna 1968-1970. I J. Aunesluoma & S. Fellman (red.). *Från olika till jämlika. Finlands och Sveriges ekonomier på 1900-talet. Svenskt i Finland – finskt i Sverige III*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Bokförlaget Atlantis.
- Stråth, B. (1980). The Illusory Alternative to Europe. *Cooperation and Conflict*, 15.
- Stråth, B. (1978). *Nordic Industry and Nordic Economic Cooperation, The Nordic Industrial Federations and the Nordic Customs Union Negotiations 1947-1959*. Almqvist & Wiksell International.
- Støre, T. (1968). *Nytten av Norden*. Foreningen Norden.
- Sundelius, B. (1982). The Nordic Model of Neighborly Cooperation. I B. Sundelius (red.). *Foreign Policies of Northern Europe*. Westview Press.
- Sørensen, V. (1993). Between interdependence and integration: Denmark's shifting strategies. I A. S. Milward, F. M. B. Lynch, F. Romero, R. Ranieri og V. Sørensen (red.). *The Frontier of National Sovereignty*. Routledge.
- Sørensen, V. (1991). Den skandinaviske model og Europa-dilemmaer i dansk arbejderbevægelses holdning til europæisk integration. *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, 21.
- Törnqvist, E. (1969). NORDEK-planen. *Ekonomiska samfundets tidskrift*, 22.
- Udir. (2020). *Kompetansemål og vurdering* Hentet 1. desember 2023 fra <https://www.udir.no/lk20/his01-03/kompetansemaal-og-vurdering/kv85>.
- Wendt, F. (1979). *Nordisk Råd 1952-1978. Struktur-arbejde-resultater*. Almqvist & Wiksell international.

Wold, K. G. (1965). *Nordisk økonomisk samarbeid*. Oversatt og bearbeidet etter et foredrag ved konferansen som Nordisk råd arrangerte for internasjonale organisasjoner i Europa på Hässelby Slott, Stockholm, 3. juni 1965. Foreningen Norden.

Wold, K. G. (1961). De internasjonale økonomiske organisasjoner og de små land. *Nordisk Tidsskrift for International Ret*, 31(1-2).